

Hózsa Éva

AZ ÍRÓ-FIGURA NEME

The sex of the writer-figure

Tatjana Rosić: *Mit o savršenoj biografiji – Danilo Kiš i figura pisca u srpskoj kulturi*. Institut za književnost i umetnost, Beograd, 2008

Tatjana Rosić *Mit o savršenoj biografiji* (A tökéletes életrajz mítosza) – *Danilo Kiš i figura pisca u srpskoj kulturi* (Danilo Kiš és az író-figura a szerb kultúrában) című könyve sokirányú vitát folytat. Vitázik néhány elmélettel, a maskulin íróársadalmi beállítódással, a Danilo Kiš-recepcióval, ám ennél fontosabb, hogy a feminizmus elméleti hozadékának erőteljes érvényesülése az olvasót is vitára sarkallja. A szerző nem zárkózik el a viharos könyvbemutatóktól, a bírálatoktól, felvállalja feminista nézőpontját, és nem tiltakozik a várható további kutatások ellen sem, hiszen az opus vizsgálatának más és más nézőpontja csak újabb előrelépést jelenthet.

Tatjana Rosić hatalmas elméleti apparátust működtet könyvében, érezhető, hogy a kötet alapja egy doktori értekezés (a szerző egyetemi docens Belgrádban), amelynek megírásához hozzájárultak a szerző budapesti kutatásai. A befogadó szinte egy számítógépes rendszert vizualizál, amelynek elméleti linkjei közül a feminista kritika dominál. Ez a nézőpont teszi lehetővé, hogy az utolsó fejezet nyomtatékosítsa a tökéletes életrajz mitikus, a görög félistenek világához viszonyítható problémáját és azt a feminizmus szemszögéből kiemelt, vitára alkalmat adó koncepciót, miszerint a szerb posztmodern próza poétikai atyját látja Danilo Kišben és az író „figurájában”. Tökéletes életrajz nincs, csak a mitizálódás esélye állhat fenn, a mitizálódott életrajz középpontjában viszont a hős(ies) férfi figura áll. A kutatás arra az átváltozásra koncentrálna, ahogyan a fiú apává/atyává alakul át. Külön kiemelhető az a világirodalmi kontextus, amely egy-egy megállapítás bizonyításában jut fontos szerephez (pl. Franz Kafka, James Joyce, Lev Tolsztoj szövegei).

Felvetődik az a kérdés is, hogy vajon az életmű újrainterpretálásába mennyiben szólnak bele a szerb irodalompolitika domináns modelljei. A Kiš-kultusz és az európai távlat megerősítheti azt a hitet, hogy a szerb kultúrában is lehetséges egy európai rangú irodalmi fejezet megnyitása. Az európaiság hangsúlyozása kulcsszerephez jut ebben az újraolvasásban, noha a közép-európai dimenzió sem hagyható figyelmen kívül. Radics Viktória állapítja meg a *Fövenyóráról*: „A *Fövenyórával* megszületett a nagy mű, a rendkívüli forma, és sikeresen zárult a családi történelemmel való szembesülés, az apahiánnyal való szembesítés. (...) Földrajzi és történelmi pontossággal bomlik ki Pannóniának, azaz Közép-

Európa e részének térképe, kíméletlen hitelességgel áll elő az apa, a lucidus örült figurája. (...) Többé nem fogja nyomasztani az apa kísértete, mert az nem fantom többé, hanem a művészet modern alkímiájával realizált ember, aki élt és halt, élni akart, de elpusztították. A fia igazságot tett az ügyében: felkutatta és felmutatta, hogy milyen volt, milyen lehetett volna, és mi vezetett igazságtalan halálához. A hamleti küzdelem győzelemmel ért véget azáltal, hogy a fiú nem bosszút állt, hanem, megméretve, szellemi értelemben felvállalta az apja sorsát: tudniillik megértette azt, és levonta belőle a szellemi konzekvenciákat.”¹

A nemzedékváltás szempontjából hangsúlyozott szerepet kaphat például Harold Bloom elmélete, amelyre Rosic kötete fejezetcímében is utal, és amely a magyar irodalom kapcsán szintén kiemelhető. Gubarékra hivatkozva Horváth Györgyi ugyancsak Bloom pszichológiai indíttatású irodalomfelfogását emeli ki, majd megjegyzi: „A nőírókat jellemző szorongásokat úgy jellemzik, mint amik abban különböznek a férfiírókéitől, hogy nem egyszerűen csak hatalmas elődök legyőzése a feladatuk, hanem szembesülniük kell azzal is, hogy az elődök által reprezentált szerzőségmodell – tekintve, hogy elődeik nagyrészt férfiak – rájuk nem alkalmazható: »nem sikerül megtalálniuk annak módját, hogy hogyan tapasztalják meg szerzői identitásukat«. (...) A nőíró tehát nem nőíró-elődjével, hanem férfiíró-elődjének a nőírókról alkotott patriarkális előfeltevéseivel fordul szembe (és rivalizál).”²

A kişi életmű vizsgálatában az apagyilkosság, az előddel való viaskodás problémája több nézőpontból, főként a freudi elmélet látószögéből kerül előtérbe. A Kişi–Esterházy összehasonlítások manapság igen gyakoriak a magyar kritikai recepcióban, az „irodalmi apagyilkosság” az összehasonlító irodalomtudomány magyar dilemmái között több vonatkozásban is szerepel. Fried István írja: „az újabb nemzedék költője mindenáron szabadulni akar a költőatyá bénítónak érzett hatásától, s életlehetőségének biztosítása céljából a félreértés súlyos aktsusa során ért(elmez)i félre, hogy ezen a módon átírhasssa. Az irodalmi apagyilkosság – amelynek a magyar irodalom is oly sok példáját szolgáltatja, *A helység kalapácsa* Petőfiének Vörösmarty-paródiájától József Attila Babits-ellenes pamfletjéig – ilyen módon szintén szövegek ütköztetését, irodalomfelfogások találkozását eredményezi, amelynek során a költő elődjéhez képest revizionista szerepben tűnik föl. Ez a revízió – Bloom szerint – nem jár beteljesüléssel, tehát nem az előkép-beteljesülés viszony, folyamat szemléltői lehetünk; többnyire a deformálás, nemegyszer a paródia, a pastiche vagy a távolság érzékeltetése válik nem egyszerűen céljá, hanem témává is”³.

¹ Radics Viktória: *Danilo Kişi pályarajz és breviárium*. Kijarat Kiadó, Budapest, 2002, 204–205.

² Horváth Györgyi (2007): *Nőidő. A történeti narratíva identitásképző szerepe a feminista irodalomtudományban*. Kijarat Kiadó, Budapest, 111.

³ Fried István: *Válság vagy/tehát megújulás. Az összehasonlító irodalomtudomány magyar dilemmái*. In: Fried István: *Irodalomtörténekek Kelet-Közép-Európában*. Olvasmányok, töprengések, értelmezések. Ister, Budapest, 1999, 17–18.

A Rosić-kötet a belgrádi Irodalomtudományi Könyvtár (Biblioteka „Nauka o knjizevnosti”, Velika serija) sorozatában jelent meg, Gojko Tešić szerkesztésében. A szerző a tudományos nézőponthoz híven nagy teret szentel a terminológia használatának és indoklásának, az egyes elméleti megközelítések eltéréseinek. Ebből a szempontból emelhető ki a „figura” (lásd antik retorika, Genette elmélete), valamint az író–szerző relációjának elméleti koncepciója, azaz a „ki az író?”, „ki a szerző?” teoretikus kérdése. Danilo Kiš elektronikus opusa (1995) lehetővé teszi a számadatok áttekintését. A nyomozás eredményeként megállapítható, hogy ebben az életműben az írói (hímnemű, férfifigura) pozíció dominál, ugyanis az „író” 1022, a *semlegesebb* „szerző” viszont mindössze 86 alkalommal fordul elő. Danilo Kiš írói/szerzői státusának, illetőleg nevének vizsgálata pedig a nőíró, a női írás és nőirodalom megértése szemszögéből fontos. A kötet hosszú elméleti bevezetője, sőt bevezető előtti bevezetője a nőíró fogalmára fókuszál, jogosan, hiszen ez a fenomén a szerb nyelvben meg sem nevezhető adekvát módon, a nő mint író az antológiákba is csak azért kerül be, hogy a férfi hegemoniát ellensúlyozza. A kánonba bekerülő nőírók többnyire annak köszönhetik meghívásukat, hogy a kritika esszéíróknak minősítette őket (például Isidora Sekulić és Anica Savić-Rebac), ám isteni adottságuk, tehetségük valójában homályban marad, korántsem kerülnek olyan pozícióba, mint férfi kortársaik.

A kutatás mindinkább az apa–fiú kapcsolatra irányul, mondhatni, az apai testamentumra, a férfi-ágú örökségre, a végrendelet szempontjából ugyanis kisebb a nő esélye. A testamentumszerű struktúra nyugat-európai tradíció. Tatjana Rosić hosszasan foglalkozik a végrendelet fogalmával, a dekonstrukciós eljárás megközelítésével, Derrida koncepciójával. Vizsgálataiban kiemelhető a testamentum pozíciója, azaz maga az irodalmi szöveg mint testamentum (Harold Bloom példája), a testamentum mint irodalmi műfaj, a fiú mint szöveg és pergamen, amelyre az apai végrendelet íródik, a fiú mint egyetlen leszármazott és örökös, az elbeszélés egyedüli jogtulajdonosa, az apai levél mint a végrendelet rekonstrukciója, az apaság mint törvényes funkció és fikció stb. Minden narrátor valakinek a fia, a kérdés csupán az, hogy milyen narrátorról van szó, és kinek a fiáról, persze itt is felvethető számos elméleti vitapont⁴. A fiúnak/a narrátornak egy komplex folyamatot követően kell saját ambivalens helyét és identitását definiálnia. Az önazonosság problémájához a nyomozás poétikája kapcsolódik, a nyomozás poétikája viszont az ellenőrzés poétikájaként, rekonstrukciós játékként is működik. A testamentum az adott irodalmi szöveg apokrif pretextusaként kezelhető. Valójában minden irodalmi szöveg a testamentum státusára, azaz a potenciális előszöveg státusára vágyik.

⁴ Vö. Vera Nünning und Ansgar Nünning (Hrsg.): *Erzähltextanalyse und Gender Studies*. J. B. Metzler, Stuttgart. Weimar, 2004, 152–155.

Rosić kutatása a freudi-lacani-žičeki aspektusokból közelít az apa–fiú viszonyhoz, valamint a bűn, a tabu, a trauma, illetőleg a nyelv fogalmához. Külön kiemelhető a kiši szövegvilág, azaz a „kišológia” és a pszichoanalízis ambivalens viszonya, az a polémia, amely parodisztikus és nabokovi elemeket is tartalmaz. A kötet legnagyobb újdonsága a „hibrid apa–fiú figura” problémájának felvetése, a különbözőségek együttlátása. A *Kert*, *hamu* és a *Fövenyóra* apafiguráinak sokrétű megközelítése lehetővé teszi a metanarratív apafigura vagy éppen a sajátos kameramozgás értelmezését. A könyvvel vitázók, a könyv szemléletmódját ellenző tudósok és kritikusok valószínűleg még felbukkannak, ám Tatjana Rosić kötete, ez a lehetséges feminista olvasat minden bizonnyal megkerülhetlenné válik a további kutatások szemszögéből.

IRODALOM

- Fried István (1999): *Válság vagy/tehát megújulás. Az összehasonlító irodalomtudomány magyar dilemmái*. In: Fried István: *Irodalomtörténetek Kelet-Közép-Európában. Olvasmányok, töprengések, értelmezések*. Ister, Budapest, 11–21.
- Horváth Györgyi (2007): *Nőidő. A történeti narratíva identitásképző szerepe a feminista irodalomtudományban*. Kijárat Kiadó, Budapest
- Nünning, Vera und Nünning, Ansgar (Hrsg.-2004): *Erzähltextanalyse und Gender Studies*. J. B. Metzler, Stuttgart. Weimar
- Orcsik Roland (2004): *Apakrifek* (Esterházy & Kiš archeológiájáról). In: Sághy Miklós és Tóth Ákos szerk.: *Elmélet / Irodalom / Történet (A komparatív megértés lehetőségei)*. Tiszatáj, Szeged, 203–224.
- Pantić, Mihajlo (1998): *Kiš*. Svetovi – knjiga Komerc, Novi Sad–Beograd
- Radics Viktória (2002): *Danilo Kiš pályarajz és breviárium*. Kijárat Kiadó, Budapest
- Tompa Andrea (2005): *Szerepek és maszkok Nabokov élet/művében*. EX Symposion, 2005, 51. szám, 63–71.